

13.05.1950

03.02.2023

NESİMİ'NİN LİRİKASI: İRFANÎ MÜNDERİCE VE POETİK ZİNETLER

Saadet Şihyeva, *Nesimi'nin Lirikası: İrfanî Münderice ve Poetik Zinetler*, Bakü: Elm Ve Tahsil Yayınları, 2019.

MAHİRE KULİYEVA

Sorumlu Yazar/Correspondence

Öz

Saadet Şihyeva'nın "*Nesimi'nin Lirikası: İrfanî Münderice Ve Poetik Zinetler*" başlıklı monografisi tanıtılmıştır. Bu eserde, Nesimi sanatının şimdiye kadar araştırılmamış konuları ve şairin Azerbaycan felsefi şiiri tarihindeki konumu incelenmiştir. Bu eserde Nesimi ile ilgili araştırmalar şairin Azerbaycan Türkçesi ve Farsça kaleme aldığı iki divanı üzerinden yürütülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Nesimi, Şihyeva, Hurufilik.

Abstract

The article presents a monograph by Saadet Shikhiyeva. Her monograph "*Nesimi's Lyrics: Wisdom Content and Poetic Decorations*" discusses the themes of Nasimi's creativity that have not been studied so far and the place of the poet in the history of Azerbaijani philosophical poetry. In this work, research on Nesimi was carried out on two divans of the poet, which he wrote in Azerbaijani Turkish and Persian.

Keywords: Nesimi, Shikhiyeva, Hurufism.

Giriş

Tanıtılmaya ve değerlendirmeye çalışacağımız “Nesimî'nin Lirikası: İrfani Münderice ve Poetik Zinetler” adlı eser, Doç. Dr. Saadet Şihiyeva tarafından kaleme alınmıştır. Kitabı değerlendirmeden önce kitap yazarının kimliği, onun Nesimî ve Hurufiliğin öğrenilmesindeki yeri hakkında bilgi vermeyi uygun bulduk.

Geçen yüzyılın 80'li yıllarının sonlarından itibaren Nesimî'nin biyografisini, fikir ve sanat dünyasını, şairin yetiştiği muhitin özelliklerine uygun bir biçimde araştıran, onun hayat yolu ve düşünceâleminde açıklanmamış bir konu bırakmamaya çalışan Doç. Dr. Saadet Şihiyeva'yı Azerbaycan'da şairin manevi vârisi olarak kabul ediyorlar. Adı geçen bilim insanı, Nesimî üzerine yürüttüğü kapsamlı araştırmalar sonucunda bu statüyü kazanmıştır. Yazarın kendisinin de belirttiği üzere o, Bakü Devlet Üniversitesinin Filoloji Fakültesinin 2. sınıfındayken gelecek yolunu belirlemiş, “Nesimîşinas olacağım” söylemiş ve bu isteğinin arkasınca gitmiştir. Nesimî'ye olan bu hayranlığının sebeplerini Şihiyeva birçok faktöre bağlıyor. Şihiyeva, tanıtacağımız bu kitabın giriş kısmında “Nesimî'nin esrarengiz fikir dünyasının cazibe gücüne memnurlukla tâbi olanlardan biri de benim” diyor. Üniversite yıllarında Şihiyeva'nın Nesimî sevgisinden kaynaklanan ve gelecekte yeni başlangıçlara yol açacak olan ilk araştırması 1985 yılında hazırladığı “Nesimî'nin Sanatkârlığı” adlı bitirme tezi olmuştur. 1988 yılında Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Edebiyat Enstitüsünde doktora eğitimine başlayan Şihiyeva, 1991 yılında “Nesimî'nin Lirikası” konusunda doktora tezini savunmuştur. Onun bu alandaki çalışmalarını gözden geçirdiğimizde basılmış olan çok sayıda makale ve bildirilerine şahit oluyoruz. Bu makalelerin sadece bir kısmını konuları açısından seçerek tasnif ettiğimiz zaman onun Nesimî dünyasını her yönden öğrendiğine emin oluyoruz. Bu makaleler silsilesinden “Nesiminin şəxsiyyəti və həyatı mənqəbələrə” (AMEA akad, 2012, ss. 85-114), “Nesiminin müləmmə-mədhyyəsi: struktur və ideya məzmun özəllikləri” (“Şərq filologiyası məsələləri” (VII), Bakı, 2013), “Nesiminin şeirlərində “gizlənmiş” həyatı (Nesiminin avtobiografik şeirləri)” (Çapar, 2019, ss. 72-78) gibi makaleler şairin hayatına dair gerçekleri, efsane ile tarihselliğin nispetini öğrenmeye yardım ediyor. Müellifin “Nesiminin ədəbi şəxsiyyəti Türk və Farsca divanlarında” (AMEA-nın “Xəbərlər”, 2002, №1-2, ss. 176-183), “Nesiminin “Məxzənül əsrar”ından seçmələr”, (“Varlıq”, 1376, Sayı 4, ss. 105-112), “Həzrəti-Əliyə məhəbbət poetik ilhamın qaynağı kimi (Seyid İmadəddin Nesiminin bədii irsi əsasında)” (Hz. Əlinin həyatı və şəxsiyyətinə həsr olunmuş beynəlxalqelmi konfransın materialları, Bakı, 2001, ss. 344-356), “Nesimî'nin Türkçe Divanı'nda “Bahr”la İlgili Tasavvufi Kavramlar”, (Kibatek Uluslararası Türk Kültüründe Deniz ve Deniz Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri, Antalya, 27 Nisan - 2 Mayıs 2008, ss. 227-244), “Nesiminin mənsur əsərləri”, (Mədəniyyət, 2019, xüsusi buraxılış, ss. 154-157) gibi makaleler şairin sanatının çeşitli yönlerinin tahliline adanmış olup, onun edebî şahsiyetini çeşitli bakış açılarından değerlendirmek amacını taşımaktadır. Bunların yanı sıra S. Şihiyeva, kendi araştırmalarında şairin üç dilli sanatını değerlendirmeye çalışsa da incelemelerini daha çok Nesimî'nin Türkçe divanı üzerinde kurmuştur. O, şairin eserlerinde yer alan tasavvufi mecazların birçoğunu ayrıca araştırmış, Nesimî şiirinde irfani düşüncenin tesir gücünü bu esasta öğrenmiştir.

“Nesiminin fəlsəfi bədirdə Tövrat və İncil motivləri” (“Tarixə onun problemləri”, 2000, ss. 38-47) makalesi içerik açısından dikkat çekicidir. Belli olduğu

üzere klasik mirasımız Kur'an ve onun motifleri ve genel olarak İslam değerleri üzerinde kurulmuştur. Nesimî'nin bir Hurufî olarak hem de Tevrat ve İncil'e telmihte bulunması onun yaşadığı dönemin gerçekliği olmakla beraber, Hurufiliğin mürşidi Fazlullah'ın semavi kitaplara yaklaşımının tesiri gibi de açıklanabilir. "*Nesimi şeirində "əlif-lam" poetik forma və fəlsəfirənz kimi*" (*Ədəbiyyat məcmuəsi*, Bakı, 1998, ss. 173-190) başlıklı makalede öğrenilen Elifname ve onun özellikleri birçok araştırmacının müracaat ettiği konulardandır. Müellif, söz konusu makalesinde ilk kez olarak bu poetik şekli Hurufilik ve tasavvuf düşüncesi bağlamında incelemiş ve böylece diğer araştırmacılar için yeni araştırma istikametlerini belirlemiştir. "*Hurufiliyin tarixi: ənənəviləşmiş təhriflər; unudulan gerçəklilər*" (*Metafizika*, 2018, Sayı, 2, s. 65-96) başlıklı makalesinde ise gerek Sovyet dönemi Azərbaycan edebiyat biliminde ve gerekse de yurtdışındaki araştırmalarda Hurufiliğin tarihinin öğrenilmesindeki boşluklar belirlenmiş, Hurufî metinleri ile karşılaştırmalı analizler neticesinde yanlışlar ortaya çıkarılmıştır. "*Bedreddinlik ve Hurufilik: Ortak Yönler*", (15. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Eylül 2006, Ankara: Kongreye Sunulan Bildiriler, 4. Cilt, 2. Kısım: Osmanlı Tarihi-B, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010, ss. 1473-1494), "*Hurufi Ayaklanmaları*", (16. Türk Tarih Kongresi: 20 - 24 Eylül 2010, 3. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2015, s. 177-234) gibi bildirilerde ferdi ve yeni bakış açılarından Hurufiliğin siyasi iktidara gelmek yolundaki çabaları tetkik edilmiştir.

Genel olarak, S. Şihyeva'nın sadece makalelerinin başlığını gözden geçirmek bile Nesimî'nin selef ve haleflerinin kimliği, onun bir şair olarak tesir dairesine girdiği veya edebî-fikrî nüfuz çevresinde yer alan şahsiyetleriyle ilgili belli bir tasavvur oluşturmaktadır. Bunlardan yalnız ikisinin ismini zikredelim: "*Mevlana ve Nesimî'nin Düşünce Kavşağında Yunus Şiiri*", (1. Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu-2008 (Bildiriler Kitabı), 08-10 Aralık 2009\Aksaray-Türkiye, ss. 46-62); "*Nəvai yaradıcılığında Nəsimi şəxsiyyəti və sözünün cəvələri*", (Əli Şir Nəvai Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında, Bakı, "Qartal", 2009, ss. 278-301).

Şihyeva'nın çeşitli dillerde (Azerbaycan, Türk, Rus, İngiliz, Fars, Tacik, Arap, Özbek, İspanyol...) yayımlanmış makale ve söyleşileri konu renkliliği açısından dikkat çekmektedir. Nesimî şahsiyeti ve Hurufiliğin çeşitli problemlerini konu eden bu renklilik, ilkin kaynaklara ve örnek metinlere dayanmak suretiyle varılan teorik sonuçları içerdiği için ilmi önem taşımaktadır.

Araştırmacının akademik faaliyetini kısaca özetledikten sonra onun uzun yıllık faaliyetinin sonuçlarından biri olan "*Nəsiminin lirikası: irfani mündəricə və poetik zinətlər*" adlı kitabını tanıtarak değerlendirelim. Üç bölümden oluşan bu eserin her bölümünde yeni konuların yer aldığı, yani Nesimî her bölümde yeni bakış açısından ele alındığı için her bir bölüm kendi üslubu ve araştırma biçimi açısından farklılık göstermektedir.

Kitabın ana konusu Seyyid İmadeddin Nesimî'nin sanatı olduğundan konuya şairin meşhur:

*Mende sığar iki cihan, men bu cihana sığmazam,
Gevher-i lâ-mekân menem, kevnü mekâna sığmazam*

beytini hatırlatmakla başlayalım. Çünkü bu beyit, şairin tasavvufî görüşlerinin sonucu ve özeti değerindedir. Nesimî sanatının araştırılması sırasında şairin sözün

gerçek anlamında “iki cihanı, aslında cihanları birleştirdiğini, kendisinin ise yükseldiği sanat zirvesinin ulaşılmazlığı ile zamanın fevkinde bulunduğunu, belli anlamda onun “*kevnü mekâna sığmaz*” olduğunu görüyoruz. “*Canile hem cihan menem, dehr ile hem zaman menem*” söyleyen şair, Azerbaycan edebiyatının tarihi akışında özel bir yere sahiptir ve 14. yüzyılın sonları 15. yüzyılın başlarında yaşamış olan Nesimî, Azerbaycan edebiyatı tarihinde yeni bir merhalenin başlangıcını koyan bir şair olarak tanınmıştır.

S. Şıxıyeva, makaleye konu ettiğimiz bu eserinde Hasanoğlu ve Kadı Burhaneddin’den sonra yaşamış, Azerbaycan Türkçesinde yazılmış şiirin büyük üstatlarından olan Nesimî’yi bağımsızlık döneminin özgür ilmî düşüncesi ışığında objektif değerlendirmeyi karşısına amaç olarak koymuştur. Nesimî sanatına sevgi, sadece makalelerine değil, araştırmacının ilk hacimli araştırması olan doktora tezine de yansımıştır. Yazar, 1988-1990 yılları arasında kaleme aldığı doktora tezinde Nesimî araştırmalarında yıllarca mevcut olmuş bir sıra boşluk ve yanlışlara karşı görüşlerini beyan ederek, şairin sanatının başlıca fikrî istikametlerini farklı açıdan ve çağdaş dönemin bilimsel yöntemlerine uygun bir şekilde analiz etmiştir. Bu doktora tezi yıllar sonra, Azerbaycan’da ilan edilmiş olan “Nesimî Yılı”nda (2019) ekleme ve geliştirmelerle beraber “*Nesiminin lirikası: irfani mündəricə və poetik zinətlər*” adı altında kitap olarak yayımlanmıştır. Bu kitabı yayımlamakla birlikte S. Şıxıyeva, Nesimî araştırmalarının gölgede kalan konularına ışık tutmuş, böylece Nesimî şahsiyetinin bazı tartışmalı sorunlarına da dikkat çekmiştir. Yazara göre; “*Yüzyılların başarılarını, felsefî ve dinî görüşlerini, dönemine göre müterakki özelliklerini kendinde ihtiva eden Nesimî şiiri felsefî-fikrî genişliği ile zaman ve mekân hudutlarını aşıyor, kendi samimi heyecan ve coşkunuğu ile bugün de okurunu şaşırtıyor ve şaşırtmaya da devam edecektir.*” (Şıxıyeva, 2019a, 63).

Üç bölümden oluşan eserin “*Nesimi lirikasının tədqiqatirixi*” başlıklı birinci bölümünde, Nesimî’nin mirası Ortaçağ müelliflerinin bakış açısından değerlendirilmiş, şairin şiirlerinin Azerbaycan ilmî muhitinde incelenme (Sovyet dönemi) seviyesi ve sebepleri tahlil edilmiş, yabancı araştırmalarda şairin sanatının hangi açıdan gözden geçirildiği belirlenmiştir. Nesimî araştırmacılarına belli olan ilk kaynaklardan – Nevai, Emir Kemaleddin Hüseyin Gazurgâhî, Latifi, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Gelibolulu Mustafa Ali, Beyanî, Valeh Dağıstanî, Seyyid Azim Şirvanî ve diğerlerinin tezkirelerinden – yola çıkarak şairin sanatı ve sufi şahsiyetinin değerlendirilme şekline dikkat çeken araştırmacı, okuyucuya Nesimî’yi onların bakış açısından sunmuştur. Müellif bu sraya Refîî, Pir Sultan, Usûlî, Kul Nesimî, Muhyiddin Abdal, Hatâî gibi şairlerin dar veya geniş çevrelerce bilinen eserleri gibi, Koyunoğlu’nun da bu bağlamda önceleri araştırmaya tâbi tutulmayan şiirini de ilave etmiştir. Bu gibi edebî metinlerden başka şimdiye kadar Nesimî araştırmalarında dikkatten kenarda kalan risale (“*Usûl-i Edeb*”) ve tezkirelerdeki (“*Tezkire-i Devletşah*”) bilgi ve notları da incelemeye alan araştırmacı, bu alanı kaynak bilgisi açısından zenginleştirmiştir.

Yazar, bilinen kaynakların yanı sıra Nesimî araştırmalarında şimdiye kadar öğrenilmemiş olan kaynakları da gözden geçirmiş, muteber araştırmalarla beraber tartışmalı konuları ve nispeten dikkatten kenarda kalan eserlerin de tahlilini uygun görmüştür. Kitabın bilimsel değerini artıran hususlara çalışmanın uluslararası akademik camiada tanınan ve kabul gören bilimsel çalışmaların zemini üzerinde kurulması, güvenilir kaynakların tahliline dayanan bulgular, ferdi gözlem ve kanaatler dâhildir.

Şairin edebî mirası daha çok Sovyet hâkimiyeti yıllarında yapılmış olan araştırmalarda tahrife maruz kaldığı için söz konusu çalışmalar kitapta özellikle dikkatle gözden geçirilmiş, polemikler, başarılı veya başarısız hususlar ayrıca değerlendirilmiştir. Yazar, Nesimî sanatının Marksist ideolojia açısından öğrenilmesinden de bahsetmiş, şairin irfanî düşüncelerini tahrif etmek suretiyle bunları din aleyhine propaganda aletine dönüştüren araştırmacıları tenkit etmiş, onu materyalist, ateist şair adlandıranları tutarlı delillerle, Ortaçağ kaynakları ve şairin kendi eserlerine yansıyan tasavvuf ananesine dayanarak tekzip etmiştir. Onu da belirtelim ki 20. yüzyıl Azerbaycan edebiyat biliminde Nesimî edebî mirasının araştırılması, neşri ve tanıtımı alanında Selman Mümtaz, Hamid Araslı ve Mirzağa Kuluzade gibi araştırmacıların da müstesna hizmetleri olmuştur. Bu eserler şairin tanıtılması açısından önem arz etse de, dönemin sosyo-politik durumu bu araştırmalarda da derin iz bırakmıştır. S. Şihyeva, kitabın birinci bölümünde S. Mümtaz, H. Araslı, M. Kuluzade, M. Abbaslı gibi birçok seleflerinin Nesimî araştırmaları alanındaki faaliyetlerini objektif olarak değerlendirmiş, Nesimî mirasının değerini sadece anlamaya değil, onun hakkında yazılanların başarılı ve başarısız taraflarını görmeye de yardımcı olmuştur.

Kitabın “*Nesimi lirikasının başlıca irfanî mecazva motifleri*” başlıklı ikinci bölümünde Nesimî şiirindeki folklor motifleri, Hurufilik öğretisi ve Nesimî Hurufiliğinin özellikleri, Nesimî'nin tasavvufî şiirlerinde aşk anlayışı, irfanî terim mecazlar ve anlam tutumları, tasavvufun geleneksel motiflerinin Nesimî'nin düşünce sistemindeki yeri incelenmiştir.

Kur'an, tasavvuf, irfan, kelim üzerinde kurulan İslâmî değerlerle şekillenen Nesimî şahsiyeti, Sovyet döneminde bu fikrî zeminden tecrit olunmak suretiyle, Sovyet dönemi ideolojisine uygun bir şekilde okurlara sunulmuştur. S. Şihyeva'nın bu kitabının en önemli tarafı, Nesimî şahsiyetini yaşadığı dönemin gerçeklerine uygun bir şekilde, aynı zamanda İslâmî, irfanî ilimlerle bağlantılı bir şekilde ve şairin bağlı olduğu tarikatların (Kalenderilik, Hurufilik) felsefi-fikrî altyapısı üzerinde öğrenilmesidir.

Bu kitabın yazılmasının esas sebebi Nesimî'nin edebî ve felsefî sanatının, onun tefekkür tarzının klasik dönemin diğer şairleri gibi Kur'an ve İslâm maarifine, tasavvuf, irfan, kelim gibi ilimlere bağlılığını ortaya çıkarmaktır. Nesimî düşüncesinin, döneminin zihniyeti ışığında incelenerek değerlendirilmesi bu çalışmanın bulgusunu teşkil etmektedir. Bir diğer taraftan S.Şihyeva'nın bu monografisinin önemi, Nesimî poetikasını bu ilimlerin şairin tefekküründeki yansıması ile bağlantılı bir şekilde öğrenilmesinde ortaya çıkmaktadır. Müellif, şairin canlı ve açık ifadelerle yansımış düşünce âlemini Nesimî gibi, yani onun kendi düşünce tarzı açısından açıklamıştır.

Eserde Fazlullah'ın Hurufilik tarihindeki yerine değinilmiş ve Nesimî'ye göre onun bir kâmil insan olarak makamı üzerine değerlendirmelerde bulunulmuş, şair tarafından Hurufiliğin mürşidini tanımlamak için kullanılan poetik-felsefî mecazlar yorumlanmıştır. Şairin sanatında özel yere sahip olan spesifik irfanî terim ve mecazlar (“*can*”, “*cihan*”, “*iki âlem*”, bu irfanî mecazlarla ilgili olan “*ferdâ*”, “*danla*”, “*yarın*”) ve onların anlam tutumları poetik kanıtlar ışığında açıklanmıştır. Kitapta şairin bedii-irfanî yorumu sonucunda yeni mecazî anlam taşıyan “*sedef*”, “*dürdane*”, “*perde*” gibi ifadelerinin divan ve tasavvuf şiiri geleneğindeki yeri de ilk kez olarak mukayeseli ve geniş şerhini bulmuştur. “*Ağzın yokluğu*” ve konuşan ruh, “*zat*” ile “*sıfat*” tezatlı ikilemelerinin, mekânsız ve zamansız olma düşüncesinin, İslâmî ve irfanî

ahiret anlayışlarının Nesimî şiirindeki yorumu, tasavvufun geleneksel motiflerinin şairin tefekkür sistemindeki yeri, bu motiflerin tasavvuf ve Hurufilik açısından izahı bu eser aracılığıyla edebiyat bilimine kazandırılan yeniliklerdendir.

Bölümün sonunda yazar şu kanaatlere varıyor: “İslâm dünyası felsefi düşüncesi temelinde olgunlaşan Nesimî felsefesi kendi ferdliliği, orijinalliği ve tekrarsız canlılığı ile bu coğrafyanın fikir sisteminde kendine özel bir yer edinmiştir. Nesimî şiirinde felsefi düşüncelerin canlı ifadesi, parlak bedii boya ve yüksek poetik dil, Hurufiliğin dinî-felsefi bir akım olarak yenilgisinden sonraki yüzyıllarda bile bu akıma yaşama hukuku kazandırdı. Nesimî şiirinin tesiri ile bu fikri-siyasi akımın idea ve motifleri tekke (tarikat), divan ve âşık şiirinde yeni bir cilvede yaşamına devam etti” (Şihyeva, 2019a, 198).

Kitabın üçüncü bölümü “*Nesimî'nin Söz Sanatkârlığı*” başlığını taşımakta ve iki bölümden oluşmaktadır. Yazarın Nesimî sanatının şimdiye kadar öğrenilmemiş konularını araştırmayı ve şairin Azerbaycan felsefi-bedii edebiyat tarihindeki konumunu ilmî açıdan değerlendirmeyi görev olarak üstlendiği, kitabın üçüncü bölümünden de görülmektedir. Bu bölümde Nesimî şiirlerinin şekil ve mazmun özelliklerinin ortaya çıkarılması, onun poetik-felsefi sanatının esas kaynaklarının öğrenilmesi hedeflenmiştir ve bunun için de aşağıdaki meseleleri her yönden araştırmanın önemi vurgulanmıştır: Nesimî sanatının araştırılma tarihini izlemek, şairin poetik mirası ile ilgili çeşitli kaynaklara dağılmış bilgileri toplayarak tasnif etmek, Nesimî şiirlerinin esas motifleri ve mecazlar sistemini açıklamak, şairin kullandığı kaynakları ve bu bağlamda onun bakış açısının esas yönlerini belirlemek.

Azerbaycan edebiyatı Ortaçağ'ın Arapça yazılı İslâm teorik kaynaklarına binaen şekillendiğinden dolayı söz konusu kaynaklarda yer alan fikir ve düşünceler Azerbaycan şairlerinin üç dilde yani Arapça, Farsça ve Türkçe kaleme aldıkları edebî mirasın değerlendirilmesinde esas kıstas olmuştur. Bu sebepten klasik edebiyatın mecazî anlamını çıkarmak için poetika sistemi üzerinde şekillenmiş belagati bilmek gerekiyor. Aksi takdirde Ortaçağ şairinin sanatı kendi değerini alamaz ve ilmî-tarihî açıklığa kavuşamaz. Bu anlamda monografinin Nesimî sanatına ayrılan kısmı dikkat çekmektedir. Belli olduğu üzere Azerbaycan edebiyatı Türk İslam edebiyatının önemli kollarından biridir ve burada dil faktörüne önem verilmektedir. Bu yüzden de millilik, başlıca olarak şairlerin bu veya diğer şekilde yaratmış oldukları karakterlere kendi nakışını vurmaya başlamıştır. Daha geçen yüzyılın 30'lu yıllarının sonu ve 40'lı yıllarında düzenli bir biçimde Azerbaycan edebiyat tarihinin yapısı belirlenmiştir. Bu alandaki çalışmalarda öne sürülen teze göre Farsça edebî faaliyet tarihte öylesine bir temel oluşturdu ki, onun üzerinde tedriciyle Yakın ve Orta Doğu'daki birkaç halkın yazılı edebiyatının kendine özgü dünyası yetişti ve Farsça edebiyatın bölgeler bazında gösterdiği farklılıklar nispeten genç edebiyatların oluşmasına sebebiyet verdi. Bu da 12.yüzyılda Özbek, 13.yüzyılda Azerbaycan ve Türkiye Türkçelerinde edebî örneklerin oraya çıkmasıyla sonuçlandı. Fakat vurgulamak gerekir ki milli edebiyatlar oluşmuş olsa bile, genel olarak Doğu belagat sistemi söz konusu edebiyatlarda mühim rol oynamaya devam etti, hatta gerek milli ve yerli edebî gelenekler, gerekse de farklı yaklaşımlara rağmen Nesimî ve Fuzûlî gibi şairlerin şiir sanatı, genel olarak Doğu poetik kıstaslarına tâbi olmaya mecbur kaldı. Neticede bahse konu belagat sistemi yani şiir teorisi, edebiyatın incelikleri şeklinde değerlendirebileceğimiz poetik biçimlerin kalıbı ve talebini de belirlemiş oldu.

Nesimî sanatındaki poetik hususlar kitabın “*Nesiminin söz sənətçılığı*” isimli üçüncü bölümünde ele alınmış ve incelenmiştir. Ortaçağ’da halkların sanki ortak bir ruhu, ortak manevi-edebî ihtiyacı vardı. Dinî görüşlerden kaynaklanan bu ortaklık, dil ve edebî ölçütlerde de ortaya çıkıyordu. Bu ortaklık bu halkların farklı dillerde aynı poetik değerlere önem vermesine engel olmuyordu. Buna rağmen ortaklığın kabarık olduğu Türk-İslam edebiyatında milli ruh yerli edebiyatlarda kendi mevcudiyetini koruyordu. Bunun bir örneği olarak eserlerini Farsça kaleme alan Nizâmî’nin milli mensubiyetini, Türklüğünü vurgulayan hususları kahramanlarının dilinde, eserlerinde kullandığı motiflerde izlemek mümkündür. Bu ince hususu Nizâmî ve Fuzûlî gibi Nesimî sanatında da gözlemliyoruz. Fakat milli edebiyatların oluşmasında düşünce ile beraber dil faktörünün de önemli yere sahip olması unutulmamalıdır. Her bir şairin kişiselliği, onun sözünün sözlük anlamından mecazî anlama doğru hareketinde aldığı değerle belirleniyor. Bu belagat ve milli edebiyattan kaynaklanan senkretik nakışların birliği, vahdeti sayesinde mümkün oluyor.

Prof. Dr. Aziz Mirahmedov’un belirttiği üzere;

“Doğu uygarlığında olduğu gibi Azerbaycan edebiyatında da İslâmî dünya görüşünün büyük ve nüfuz edici tesiri olmuştur. Hatta cesaretle diyebiliriz ki, Şark felsefesi gibi Şark’ın dil tarihini bilmeden birçok büyük Şark sanatçıları, o sıradan klasik dönem Şark edebiyatını anlamak zordur.” (Mirəhmədov, 2020, 367).

Sovyet döneminde edebiyat, bu konulardan ayrı tutularak veya Ortaçağ poetikasının talep ve terminolojisine kısaca yer vermekle öğreniliyordu. Belagatin dikkatten kenarda kalması esas olarak Sovyet ideolojisinin propagandasının sonucu idi. S. Şihiyeva bu önemli konuları yeni bakış açısından değerlendirmekle ve farklı tahliller vermekle Nesimî araştırmalarını yeni bir istikamete yönlendirmiştir. Eserde Nesimî şairinin poetikası ilk kez olarak Türk-İslam edebiyatının ilk kaynaklarına dayanılarak incelenmiş, geleneğe bağlılık ve kişiselliğin sınırı örneklerle binaen belirleniyor.

Tanıtımını yaptığımız monografideki ilmî bulguları kısa bir şekilde özetlemek zordur. Yazar, teorik bilgilerle şairin döneminin edebî ve felsefi düşünce tarzını ilişkilendirmeyi, şairin düşüncesinin önemini dönemin manevi değerleri bağlamında araştırmayı uygun görmüş ve bu çetin meselenin çözüm yolunu bulmuştur.

Müellif kendisi de haklı olarak, araştırmanın bilimsel açıdan ehemmiyetini ve aynı zamanda onun bulgusunu 20. yüzyılın son on yılında gerek Nesimî sanatı ve gerekse de Ortaçağ Azerbaycan edebiyatının araştırılması alanındaki boşluğu doldurmak için atılan adımların sonucu olarak değerlendiriyor.

Aslında çok yönlü Nesimî sanatı Azerbaycan edebiyatı tarihinde müstesna ehemmiyet taşıdığı için araştırılmaya devam etmelidir. Nesimî düşüncelerinin yaygınlaştırılmasında ise sadece Azerbaycan okurları ile yetinmemeli, dünyaya hitap eden araştırmalar yapılmalıdır. Bunun için çağdaş bilimsel kriterleri karşılayan çalışmalar yapılmalı, monografiler yayımlanmalı ve bilim camiasına sunulmalıdır.

Kaynaklar/References

Mirəhmədov, Əziz. *Seçilmiş əsərləri*. Bakı: Elm və təhsil, 2020.

Şihiyeva, Səadət. “Nesimi Şeirində “Əlif-lam”. Poetik Forma və Fəlsəfi Rəmz Kimi”. *Ədəbiyyat Məcmuəsi*. Bakı: ss. 173-190, 1998).

- Şıxıyeva, Səadət. “Nəsiminin Fəlsəfi-Bədii İrsində Tövrət və İncil Motivləri”. *Tarix və Onun Problemləri*. Sayı, 2, ss. 38-47, 2000).
- Şıxıyeva, Səadət. “Həzrəti-Əliyə Məhəbbət Poetik İlhamın Qaynağı Kimi (Seyid İmadəddin Nəsiminin Bədii İrsi Əsasında)”. *Hə. Əlinin Həyatı və Şəxsiyyətinə Həsər Olunmuş Beynəlxalq Elmi Konfransın Materialları*. Bakı: ss. 344-356, 2001.
- Şıxıyeva, Səadət. “Nəsiminin Ədəbi Şəxsiyyəti Türk və Farsca Divanlarında”. *AMEA-nın Xəbərləri*, Bakı: Sayı, 1,2, ss. 176-183, 2002.
- Şıxıyeva, Saadet. “Bedreddinilik ve Hurufilik: Ortak Yönler”. *15. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*. 4. Cilt, 2. Kısım. Ankara: Türk Tarih Kurumu, ss. 1473-1494, 2006.
- Şıxıyeva, Saadet. “Nesimi'nin Türkçe Divanı'nda “Bahr”la İlgili Tasavvufi Kavramlar”. *Kibatek Uluslararası Türk Kültüründe Deniz ve Deniz Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*, Antalya, 27 Nisan - 2 Mayıs 2008, ss. 227-244, 2008.
- Şıxıyeva, Saadet. “Mevlana ve Nesimi'nin Düşünce Kavşağında Yunus Şiiri”. *I Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, ss. 46-62, 2009.
- Şıxıyeva, Səadət. *Nəsiminin Lirikası: İrfani Mündəricə və Poetik Zinətlər*. Bakı Elm və Təhsil, 2019a.
- Şıxıyeva, Səadət. “Nəsiminin Mənsur Əsərləri”. *Mədəniyyət. AZ*, Xüsusi Buraxılış, s. 154-157, 2019b.
- Şıxıyeva, Səadət. “Nəsiminin Şeirində ‘Gizlənmiş’ Həyatı. Nəsiminin Avtobioqrafik Şeirləri”, *Çapar*. Yanvar, ss. 72-78, 2019c.
- Şıxıyeva, Səadət. “Hüruflüyün Tarixi: Ənənəviləşmiş Təhriflər, Unudulan Gerçəkliklər”. *Metafizika*, Sayı, 2, ss. 65-96, 2018.
- Şıxıyeva, Səadət. “Nəsiminin Şəxsiyyəti və Həyatı Mənbələri”. *Elmi araşdırmalar. AMEA akad. Z. Bünyadov adına Şərqişnaslıq İnstitutu*.(IX), ss. 85-114, 2012.
- Şıxıyeva, Səadət. “Nəsiminin Müləmmə-Mədhyyəsi: Struktur və İdeya-Məzmun Özlülükleri”. *Şərqi filologiya sıməsələləri*. Bakı. (VII), 2013.
- Şıxıyeva, Saadet. “Hurufi Ayaklanmaları”. *16. Türk Tarih Kongresi*, 3. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu. ss. 177-234, 2015.
- Şıxıyeva, Səadət. “Nəvai Yaradıcılığında Nəsimi Şəxsiyyəti və Sözüün Cilvələri”. *Əli Şir Nəvai Azərbaycan Ədəbiyyatşünaslığında* Bakı: Qartal. ss. 278-301, 2009.
- Şıxıyeva, Səadət. “Nəsiminin “Məxzənül-Əsrar”ından Seçmələr”. *Varlıq*. 1376, Sayı 4, ss. 105-112, 1376.